

Nebeské rukavice pre Jeana Cocteaua

TATIANA PAHOLÍKOVÁ

Univerzita Komenského, Bratislava

ABSTRAKT

Jean Cocteau je stelesnením azda najkomplexnejšieho a najtalentovanejšieho francúzskeho autora 20. Storočia. Ísť po literárnych stopách Cocteauovej duchovnej skúsenosti znamená sledovať neustály pohyb: najskôr premenu vlastnej poetiky, a potom opakujúce sa motívy a symboly poukazujúce na nadprirodzeno (anjeli, obrazy lietania, motív smrti, prechod cez zrkadlo). Na druhej strane to znamená mať na zreteli aj jeho paralelný boj s ópium, úniky od neho a opätovné návraty k nemu. Neprehliadnuť okolnosti, ktoré sprevádzali detoxikačné kúry, a v neposlednom rade významné stretnutia, ktoré priamo podnietili moment Cocteauovej, hoci len dočasnej, religióznej konverzie. Predmetom nášho záujmu je analýza Cocteauovho Listu Jacquesovi Maritainovi, francúzskemu katolíckemu mysliteľovi, v ktorom je téma Cocteauovej konverzie pretavená do literárnej, poetickej podoby.

V októbri 2013 uplynulo päťdesiat rokov od smrti Jeana Cocteaua, „enfant terrible“¹ francúzskej literatúry 20. storočia. Epitafom na náhrobnom kameni v kaplnke Saint-Blaise-des-Simples v Milly-la-Forêt, ktorú zdobia Cocteauove fresky a vitráže, si sám zadefinoval svoju posmrtnú úlohu: „Zostávam s vami“ (*Je reste avec vous.*). Pri epitafe je malá hviezda, namiesto podpisu. Stala sa „akoby hviezdou pastiera, znamením mnohých poslanií“.² Cocteau transponoval túžbu po nesmrteľnosti do komplexnosti umeleckej tvorby, chcel sa dotknúť a dotkol sa všetkých múz, ale podvolil sa len poézii, v jej znamení sa nesie celá jeho tvorba. Cocteauovo proroctvo o pretrvaní sa naplnilo, jeho knihy vychádzajú vo väčšom množstve než počas jeho života, vychádzajú aj doteraz nevydané diela.³

Ísť po literárnych stopách Cocteauovej duchovnej skúsenosti znamená sledovať neustály pohyb a metamorfózy básnického subjektu. Najskôr pôjde o **konverziu poetologickú**. Od starého spôsobu písania sa odrazil radikálnym odchodom od „manierizmu“ zručného veršotepca a hľadá vlastný rukopis. Na druhej strane nemožno prehliadnuť okolnosti, ktoré vyvolali Cocteauovu **religióznou konverziu**. Centrom nášho záujmu bude list francúzskemu katolíckemu mysliteľovi 20. storočia, Jacquesovi Maritainovi, v ktorom je téma konverzie pretavená do literárnej podoby.

POETOLOGICKÁ KONVERZIA

Ide o dvadsiate roky 20. storočia. Výsledkom Cocteauovej poetologickej konverzie mal byť „nový žáner“, ktorý by obsahol sumár doteraz existujúcich žánrov. Cocteau si pomyselne vyzlieka kožu mondénneho básnika parížskych salónov, premieňa svoju básnickú podobu a zavádza „nový poriadok“. V knihe *Le Rappel à l'ordre* (Výzva na poriadok) definuje estetiku nového klasicizmu. Sú v nej zoskupené texty, publikované v rokoch 1918 až 1923, ktoré vyšli knižne v roku 1926. Zbierku možno označiť ako manifest cocteauovskej novej poetiky, charakteristickej pre troch veľkých umelcov: Erika Satie v hudbe, Raymonda Radigueta v románe a Pabla Picassa vo výtvarnom umení. Spája ich podobný rukopis, „stav jednoduchého a jasného ducha.“⁴

Cocteau o štýle hovorí, že nemá byť východiskom, ale výsledkom, so snahou vyjadriť zložité čo najjednoduchšie. Cocteau bol typom spontánneho umelca, od básnika však požaduje, aby fyziognómia jeho rukopisu bola „chudá a svalnatá“, očistená od ornamentu. Moderný klasicizmus podľa neho robí zo spisovateľa remeselníka – kňaza,⁵ pretože je účastný vedomej a zároveň záhadnej alchymie. Poézii priznáva atribút vznešenej práce,⁶ básnika pripodobňuje k akrobatovi, ktorý kráča po tenkom lane, čím riskuje vlastný život⁷ a napokon ho odvádza do ríše mŕtvych.⁸

Čo predchádzalo tejto poetologickej premene? Cocteau vstúpil do umeleckého sveta parížskej bohémy ako „frivolný princ“, básnická zbierka *Prince frivole* je z roku 1910. V lete 1913, zatvorený v rodnom dome v Maisons-Laffitte, píše Potomaka a hľadá nové pravidlá svojej tvorby. Predstavenia ruského baletného súboru a osobná výzva jeho mecéna a organizátora Sergeja Ďagileva: „Prekvap ma!“ (*Étonne-moi!*), či kritický článok Henriho Ghéona na básnickú zbierku *La danse de Sophocle* (Sofoklov tanec, 1912) ho dovedli k prvému závažnému zlomu. Spúšťacím mechanizmom zmeny poetiky bolo aj stretnutie s Raymondom Radiguetom. V *Difficulté de l'être* (Ťažkosť bytia, 1947) konštatuje, aký vplyv mal tento autor na osvojenie si nového autorského postoja, ktorý bol v opozícii voči vtedajším modernizmom: „Nielenže vymýšľal a učil nás tento zdrvivúco nový postoj, ktorého zásada bola nebyť originálny (jeho slovami obliecť si nový kostým),; nielenže nám radil písať „ako píšú všetci“, pretože práve tak sa neprejaví originalita, ale zároveň pre nás predstavoval aj vzor pracovitosti.“⁹ Cocteauova prvá konverzia bola teda poetologická.

Postava anjela

V súvislosti s náboženskou skúsenosťou je potrebné zmieniť obraznosť Cocteauovho diela. Symbolika anjelov je v ňom samozrejmom konštantou. Zväčša tichá prítomnosť nebeského posla budí v Cocteauovom diele zvedavosť. „Hoci je anjel dedičom tisícročnej tradície, u Cocteaua kryštalizuje autorovo intuitívne poznanie... anjel je súčasťou cocteauovskej koncepcie umeleckej tvorby, v ktorej plní hlavnú funkciu katalyzátora.“¹⁰

Cocteauov anjel je symbolom prechodu z jedného sveta do druhého, z nebeského vychádza, v pozemskom koná a pomáha. Vidíme ho v skicách pre kaplnku vo Villefranche, píše o nich v *Le Secret professionnel* (Profesionálne tajomstvo, 1922): „Je to mladé zviera... prechádza z neviditeľného sveta do sveta viditeľného...“¹¹

Zvláštne postavenie v Cocteauovom anjelskom repertoári má anjel Heurtebise. Skúsenosť s ním opisuje v próze *Ópium* (Opium, 1930):

Raz, keď som išiel navštíviť Picassa, myslím, že to bolo na ulici La Boétie, vo výťahu, vedľa mňa bolo čosi ohromné, večné. Nejaký hlas na mňa volal: „Moje meno je na kovovom štítku!“ Následkom úderu som precitol a na medenej doštičke som si prečítal: VÝŤTAH HEURTEBISE. Pamätám si, že u Picassa sme hovorili o zázrakoch; Picasso tvrdil, že všetko je zázrak a že je zázrak aj to, že sa vo vani neroztopíme ako kocka cukru. Krátko na to ma anjel Heurtebise začal prenasledovať, tak som sa pustil do písania básne. Pri nasledujúcej návšteve som si prezrel tabuľku vo výťahu. Bolo na nej napísané: OTIS-PFIRE; výťah zmenil značku.¹²

Báseň *L'ange Heurtebise* (Anjel Heurtebise) dopísal pred odchodom z detoxikačnej kliniky. V básni anjel zomiera, je zostrelený Božimi vojakmi. Básnický subjekt ho vyzýva, aby sa vrátil, spôsobom, ktorý pripomína litániové invokácie: „Heurtebise, ó moja labuť, otvor / Svoju neistú skrýšu... Heurtebise, nevzdaj sa...“¹³ Anjel v tejto básni pripomína revolucionára, padlého anjela, hovorí *nie* spoločenským očakávaniam, ktoré by sa dali aplikovať na neakceptovanie homosexuality:¹⁴ „Ich gesto *nie* straší / Plody nebeského stromu / Pod krídlom cirkvi / Zvyknutej len na gesto *áno*.“¹⁵

Heurtebise sa objavuje v Cocteauovom diele na viacerých miestach. V divadelnej hre *Orphée* (Orfeus, 1925) spĺňa funkcie strážneho anjela. Oblečené má robotnícke bledomodré montérky, okolo krku tmavý šál a na nohách bielu plátennú obuv.¹⁶ Vo filmovom spracovaní *Orphée* (Orfeus, 1950) je analogickou postavou Heurtebisa postava sklenára. Ďalším filmovým stvárnením Heurtebisa je šofér princeznej (ako ten, ktorý pozná cestu) vo filme *Orphée aux Enfers* (Orfeus v pekle, 1949). Vo filme *Le Testament de l'Orphée* (Orfeov testament, 1960) si zase berie podobu sudcu.

Motívy smrti

Človek na sklonku života prirodzene hľadá tesnejšie spojenie s dušou. V Cocteauovom prípade nejde o náhly obrat na konci života, jeho životná skúsenosť mu to nedovolí. Cocteauov otec spáchal samovraždu, keď mal Cocteau osem rokov, so smrťou sa stretol na fronte 1914 a napokon ho silno zasiahla smrť Raymonda Radigueta. Cocteauov posledný rukopis sa radikálne nelíši od cesty, ktorou dovtedy prešiel. Ak si všimneme posledné roky Cocteauovej tvorivej cesty, zistíme, že sú predsa len iné: kontakt so sakrálnym priestorom sa stáva intenzívnejším. Posledné tri roky života (1961–1963) venoval vitrážam pre kostol Svätého Maximiliána v Metz. Tie predstavujú jedny z Cocteauových symbolických okien do duchovného sveta,¹⁷ Cocteau v nich končí posolstvom „Napodobňujem neviditeľné.“ (*Je décalque l'invisible.*)¹⁸ Tento verš zaznel už v ranej tvorbe, v básni *Par lui-même* (Ním samým),¹⁹ z roku 1927.

Toute ma poésie est là: Je décalque
L'invisible (invisible à vous).
J'ai dit: „Inutile de crier, haut les mains!“
Au crime déguisé en costume inhumain.

J'ai donné le contour à des charmes informes
 Des ruses de la mort la trahison m'informe
 J'ai fait voir, en versant mon encre bleue en eux,
 Des fantômes soudain devenus arbres bleus.

V tom je celá moja poézia skrytá: Napodobňujem
 Neviditeľné (neviditeľné vám).
 Povedal som: „Zbytočne kričíte, ruky hore dajte!“
 Zločinom pod maskou v neľudskom šate.
 Načrtol som obrisy pôvabom beztvárým
 O figľoch smrti zrada potichu šeptá mi
 Modrý atrament na ne – a už ich vidím, hromy!
 a z preludov sa náhle stali modré stromy.²⁰

Básnický subjekt chápe tvorbu ako napodobňovanie neviditeľného. V básnickom „vytržení“, metafyzickom zážitku, vylieva atrament na fantómov, keď sa mu zjavujú z neviditeľného sveta. Atramentom získava ich viditeľnú podobu: modré stromy = verše. Cocteau svoju náboženskú skúsenosť pretavuje do básne a delí sa o ňu s čitateľom.

V *La difficulté de l'être* (Ťažkosť bytia, 1947) sa autor konfrontoval s vlastnou po-
 minuteľnosťou bez sentimentálnosti: „Prekročil som päťdesiatku. To značí, že smrť
 už ku mne nebude merať dlhú cestu. Divadlo už dlho nepotrvá. Ostáva mi už len
 zopár replík.“²¹ Na smrť sa pozerá zoči-voči, dokonca skicuje mŕtve telá: „Kreslil som
 ich... Pozoroval som ich celkom zblízka, sledoval ich línie. Dotýkal som sa ich, obdi-
 voval. Pretože smrť sa o svoje sochy stará. Zbavuje ich všetkých vrások.“²²

Smrť vystupuje aj v už zmieňovanej divadelnej hre *Orfeus*. Vymyká sa kliše o ška-
 redej kostnatej starene s kosou: „Smrť je krásna mladá žena, vo výrazných ružových
 plesových šatách a v kožušinovom plášti. Vlasy, plášť, topánky, gestá, chôdza, všetko
 podľa najnovšej módy.“²³ Vo filme *Orfeus* sa Smrť mení na Princeznú (stvárnila ju
 famózna Maria Casarès).

Obraz prechodu cez zrkadlo, známy z príbehu *Alica v krajine zázrakov* nájdeme
 vo všetkých Cocteauových filmoch, v *Orfeovi* sa stáva hybnou silou príbehu. Orfea
 vedie k Smrti, básnika k inšpirácii. „Išlo o objavenie vybájených imaginárnych svetov,
 kde je jediným rivalom ilúzie poézia a z reflexívneho priestoru sa stal priestor na
 „experiment“.“²⁴

Tematikou smrti Cocteau svoje básnické dielo aj ukončuje. Cyklus *Requiem*, zá-
 dušná omša vo veršoch, jeho najrozsiahlejšia báseň, obsahuje viac ako 4000 veršov.
 V dôsledku choroby ju napísal akoby v polovedomí: „Túto báseň som písal ako mu-
 chy, ktoré lezú po strope“²⁵ a po napísaní musel svoj rukopis dešifrovať, čo trvalo
 skoro tri roky. V texte našiel nedostatky, ale napriek tomu ho neprerábal. „Básnik má
 vždy priveľa kontrol. A naozaj originálni, novátorskí a zaujímaví sme práve v chy-
 bách... v nedostatkoch, ktoré nás očisťujú, zbavujú nás zvykov.“²⁶

RELIGIÓZNA KONVERZIA

V rozhovore pre Radio Télévision Suisse, odvysielanom tesne po jeho smrti 25. októbra 1962, sa Cocteau vyjadril k otázke vierovyznania: „Prešli ste za tieto posledné roky náboženskou konverziou? – Nie, umenie je religiózne. Ja som veľmi zlý katolík a veľmi dobrý kresťan. A umenie je religiózne. Nie je možné, aby básnik nebol nábožný... až po stretnutí niektorých ľudí... som si uvedomil, že umenie je religiózne.“²⁷

Napriek tomu, že básnik religióznu konverziu popiera, budeme sa zaoberať jej podobou v dvadsiatych rokoch. Jej príbeh i priebeh sú zaznamenané v už spomínanom *Liste Jacquesovi Maritainovi* z októbra 1925. Všetko sa začalo 12. decembra 1923, smrťou Cocteauovho priateľa a druha Raymonda Radigueta, ktorá ním otriasla tak hlboko, že sa z nej už akoby nespamätal, obdobie užívania ópia trvá s prestávkami do konca Cocteauovho života: S. Ďagilev ho zobral na Azúrové pobrežie, aby mu pomohol dostať sa z Radiguetovej smrti. L. Laloy mu ponúkol ópium. Cocteau skúšal uniknúť aj prostredníctvom divadla: po návrate do Paríža hral každý večer v Théâtre de la Cigale úlohu Mercutia vo vlastnej adaptácii *Rómea a Júlie*. Nič však nezabralo a po šiestich mesiacoch sa Cocteau ocitol na pokraji síl, želal si smrť, ktorá by ho vyslobodila. Max Jacob mu ako prvý poradil, nech sa vyspovedá a prijme sväté prijímanie. „Hostiu by si mal prijať ako dávku aspirínu.“²⁸ V podobnom duchu mu radil Pierre Reverdy. George Auric predstavil Cocteaua filozofovi Jacquesovi Maritainovi. Prvé stretnutie Cocteaua s Maritainom sa odohralo v dome Maritainovcov v Meudone neďaleko Paríža v júli 1924. Opätovne sa stretli v decembri 1924, na Cocteauov podnet. Maritain mu odporúčal prestať s opiom. Cocteau podstúpil prvú detoxikačnú kúru v Paríži na klinike v Thermes urbains (Mestských kúpeľoch) na ulici Chateaubriand. V marci 1925 Maritain požiadal Cocteaua o spoluprácu pri tvorbe edície Roseau d'Or, ktorú založil vo vydavateľstve Plon. 15. júna sa konalo pracovné stretnutie všetkých členov v Meudone. Tu Cocteau stretol Charlesa Henriona, mnícha z rehole Malých bratov Ježišových. „Do miestnosti vstúpilo srdce: červené srdce a na ňom kríž – srdce uprostred bieleho odevu, ktoré sa hýbalo, posúvalo, nakláňalo, rozprávalo, podávalo ruku. To srdce ma hypnotizovalo...“²⁹ Cocteau bol fascinovaný bielou sutanou so symbolom rehole Malých bratov Ježišových , toto stretnutie ho ohromilo. Po ňom mali udalosti okolo Cocteauovho konvertovania rýchly spád. Sestra Raïssy Maritainovej Vera získala od versaillského biskupa povolenie pre otca Charlesa, aby mohol spovedať v ich dome. Na ďalší deň Maritain naliehal na Cocteaua, aby prijal sviatosť zmierenia. Ten síce nič nesľúbil, ale nasledujúci deň sa vrátil do Meudonu, a po dlhom rozhovore s otcom Charlesom sa vyspovedal. 19. júna 1925 na sviatok Najsvätejšieho Božského Srdca Ježišovho prijal sväté prijímanie... Také boli vonkajšie udalosti sprevádzajúce Cocteauovu náboženskú konverziu.

Priateľstvo s Maritainom

Ťažko by sme hľadali momenty, ktoré by nestavali do protikladu osobnosti, akými boli Jacques Maritain, jedna z najpozoruhodnejších postáv francúzskej filozofie 20. storočia, katolícky mysliteľ, konvertita, filozof, novotomista – nasledovník sv. Tomáša Akvinského, a Jean Cocteau, avantgardný umelec, orientovaný skôr liberálne. Napriek tomu sa stretli, a navzdory rozdielom sa stali dlhoročnými priateľmi. Osobnému

stretnutiu predchádzal vzájomný umelecký obdiv. Maritain sa stáva svedkom Cocteauovho ópiového obdobia a osobne i prostredníctvom listov mu poskytuje oporu. V rámci súkromnej korešpondencie si počas štyridsiatich rokov (1923–1963) vymenili viac ako stopäťdesiat listov, ktoré sú dokladom ich komunikácie, ale aj spoľahlivým záznamom tém, ktorými žila francúzska intelektuálna obec dvadsiatych až päťdesiatych rokov 20. storočia.

Dvadsiate roky 20. storočia znamenali pre Cocteaua najplodnejšie obdobie jeho tvorby. Autorsky sa formoval, prešiel zmenou, o stanovení „nového poriadku“ sme sa už zmieňovali. V katolíckych kruhoch považujú dvadsiate roky za „zlatý vek“ francúzskej katolíckej literatúry a myslenia.³⁶⁰ Štyridsaťročný Maritain bol v tom čase v intelektuálnom i náboženskom prostredí známou postavou, profesorom na Katolíckom inštitúte v Paríži, autorom významných publikácií *La philosophie bergsonienne*, (Filozofia bergsonizmu, 1914), *Art et scholastique* (Umenie a scholastika, 1921), *Antimoderne* (Antimoderna, 1922).

Meudon

Citovali sme Cocteaua, ako na konci života spomína „ľudí“, vďaka ktorým spoznal, že umenie je religiózne. Mal na mysli Maritaina a ostatných priateľov z Meudonu. V Meudone sa stretávala náboženská, filozofická a umelecká obec. Svedectvá maliarov, spisovateľov či hudobných skladateľov (Georges Rouault, Jean Cocteau, Julien Green, François Mauriac, Max Jacob, Georges Auric) potvrdzujú dialóg náboženstva a umenia a vitalitu intelektuálneho katolíckeho prostredia v Paríži v období medzi dvoma svetovými vojnami.

Meudon vyhovoval ideálnou polohou, vďaka blízkosti k Parížu bol dostupný pre návštevy, dával priestor na tvorivý ruch, a zároveň poskytoval možnosť stíšiť sa, ako si to vyžadoval prísny denný režim Maritainovcov. Bol akosi novodobou pustovňou, v ktorej sa striedali práca filozofa s modlitbou a tichou prácou Raïssy a jej sestry Véry. Julien Green si na Meudon spomína: „Boli sme tam ako na vidieku, v takom hlbokom pokoji...“³¹

Pripomeňme, že naozajstným konvertitom bol v prvom rade Jacques Maritain spolu s Raïssou, ktorým štúdiom filozofie a jej skepticizmus neuhasili smäd po pravde. Raïssa v knihe *Les grandes amitiés* (Veľké priateľstvá, 1949) opisuje, k akému slubu sa v roku 1901 odhodlali: „Rozhodli sme sa teda ešte na nejaký čas dôverovať neznámemu. ... ak by sa táto situácia nevyriešila, riešením mala byť samovražda...“³² Stretnutie sa s myslením Henriho Bergsona im dodalo nádej, anulovalo víziu samovraždy a ukázalo nový zmysel života. Cesta, ktorá sa im takto otvorila, bola pre ich ďalší život určujúca. Cocteauova konverzia bola naproti tomu len oprášením niečoho zabudnutého, on už pokrstený bol. Maritain komentuje obe konverzie: „Kto som? Konvertita. Človek, ktorého si Boh prevrátil ako rukavicu... vo vašom prípade nešlo o obrátenie sa od bludov k viere, vy ste si len opäť obsadili lavicu v kostole...“³³

V každom prípade Maritainovu a Cocteauovu konverziu možno priradiť k „prúdu“ konverzií, ktorý sa prehnal francúzskym intelektuálnym a umeleckým ovzduším 20. storočia (Ch. Péguy, P. Claudel, M. Jacob, F. Mauriac či H. Ghéon).

List Jacquesovi Maritainovi

List Jacquesovi Maritainovi, dokončený v októbri 1925, zachytáva obdobie Cocteauovej konverzie azda najvernejšie. Napísanie listu malo zrejmy literárny zámer (*Od-poved'* Maritaina na seba nenechala čakať a oba listy vyšli knižne v roku 1926), a možno ho považovať za Cocteauovu duchovnú autobiografiu.

Ak sa stal Meudon centrom Cocteauovej náboženskej konverzie, budeme sa snažiť pomenovať dôvody, ktoré ho k nej priviedli. Jedným z nich bolo znovunájdenie „rodinného“ tepla. „Po dlhom osamotenom kráčaní po snehu to bolo teplo izby a samovaru, radosť zo znovunájdenia rodiny po návrate z nekonečného chladného vyhnanstva... Meudon bol pre Cocteaua najlepšou detoxikačnou klinikou, ani Termálne kúpele sa mu nevyrovnali.“³⁴

Obdiv k Maritainovi stál na vzájomných kontrastoch a na pomenovaní toho, čo ich spája: „ja som zlý žiak... Vy ste filozof... Ale máme spoločné korene.“³⁵ Cocteau zaujal detský pohľad, ničím nekorigovaný, nedeforovaný nánosom predsudkov. „Oku v nazeraní nič nebráni...“³⁶ „Som presvedčený, že si ma všimlo dieťa, ktoré vo vás drieme... Stretli sme sa v znamení detstva.“³⁷ Cocteau vníma duchovnosť Meudonu, asketický život, pre ktorý sa Maritainovci rozhodli: „Kladieme si otázku, či vaše telo tu na zemi nie je len akoby zdvorilostnou formulkou, narýchlo hodený odev na dušu...“³⁸ Obdivné obrazy nemajú ďaleko k zbožšteniu Maritaina. „Váš duch pláva v hlbokých vodách. Žiarite, a to vás oslepuje. Modlitba je Vaším živlom.“³⁹

Boh ma chce

Cocteau opisuje svoju náboženskú premenu ako dôsledok „atentátu“: „Vy ste ma postrčili ako človek, ktorý zabíja. Vedeli ste, že neviem plávať, ale poznali ste silu pudu sebazáchovy“.⁴⁰ Maritain zasiahol v momente, keď Cocteau nevidel východisko. Cocteauova skúsenosť sa viaže na zmieňovanú, opakovane prežívanú skúsenosť smrti, ktorá sa ho už sedemkrát dotkla. „Boh mi vlastne sedemkrát poslal svoje milosti, a ja som o tom nevedel. Poslal mi priateľstvo, potom si ho vzal naspäť, poslal ďalšie a tak ďalej... Nemyslite si, že zabíjal mladosť, on len prezliekal svojich anjelov.“⁴¹ Cocteau si tieto stretnutia nazval milosťou, prezlečenými anjelmi, nebeskými rukavicami. „Nebo si občas nasadí rukavice, keď sa nás chce dotknúť a nepošpiniť sa pritom. Raymond Radiguet bol jednou nebeskou rukavicou... Keď nebo stiahne ruku naspäť, je to smrť. ... Ale ja som sa chcel tváriť tak, že ničomu nerozumiem, stoj čo stoj som chcel odvrátiť jeho povolanie k smrti.“⁴² Radiguetova smrť napomohla Cocteauovmu obráteniu sa k nebu, odtiaľ naňho Radiguet „volal“, tam ho „čakal“. Cocteau opisuje bolesť, ktorú mu spôsobila táto strata: „Radiguetova smrť ma operovala bez narkózy“.⁴³ Keď v úlohe Mercutia bojoval v dueli, Cocteau odchádzal na scénu zakaždým v nádeji, že sa hra stane skutočnosťou „dúfal som, že moja pantomíma prekabáti smrť a presvedčí ju, nech si ma vezme so sebou.“⁴⁴ Nič také sa nestalo. „Aj keby ma ako osu prelomili na dve časti, ďalej by som žil, trepotal by som farebným osím drikom a nohami. Pretože mám ťažký život.“⁴⁵ Pochopil, že musí prežiť a ísť ďalej, nájsť vlastné pokračovanie.

Uvedieme ešte niekoľko citácií z listu, ktoré sú výsledkom tejto staronovej premeny. Cocteau pochopil Boha v tom, čo nie je možné bez osobnej skúsenosti. Cíti jeho

všadeprítomnosť – „Boh sa stará o všetko, a to prekáža našej pýche“,⁴⁶ predpokladá absolútnu oddanosť človeka – „Boh neznesie nijakú vlažnosť“⁴⁷ –, uznáva, že je pôvodca všetkého – „Všetko mu patrí, všetko od neho vychádza. Nežiada náboženské umenie ani umenie katolícke. Sme jeho básnici, jeho maliari, jeho fotografi, jeho hudobníci.“⁴⁸ Od básnikov a umelcov nežiada príslušnosť k cirkvi, žiada len, aby patrili Jemu. „Básnik kráča nohami po nebi.“⁴⁹ Nesmrteľný sa stal jeho výrok „Navrhujem umenie pre Boha.“⁵⁰ Konceptia čistého umenia bola ďalším miestom porozumenia medzi Cocteauom a Maritainom. Maritaina priťahovala Cocteauova estetika „tenkého lana“, „umenia pre Boha“; vidí v nich nadväzovanie na scholastickú teóriu umenia.

NAMIESTO ZÁVERU

Snažili sme sa zmapovať obdobie Cocteauovej konverzie tak, ako bola zaznamenaná v literárnej podobe. Podrobne sa o nej zmiňuje v liste Jacquesovi Maritainovi, jej stopy sme našli roztrúsené aj v ďalších Cocteauových dielach. O religióznej konverzii pochybovať nemožno, ale Cocteau sa po nej nestal „katolíckym spisovateľom“. Napriek tomu však Cocteauove „ponuré krízy“⁵¹ mali svoje pokračovanie.

Cocteau išiel s kožou na trh: „mohol som si vybrať len jednu metódu, vybral som si ju: úprimnosť.“⁵² A toho si bol vedomý, pochopenie však nenašiel. Dôsledky vydania *Listu Maritainovi* boli skôr neblahé: u literárnych kritikov, ale aj v kresťanských kruhoch list vyvolal vlnu nevôle. Ani od blízkych sa neozvali uznanlivé hlasy, naopak, námietky vyjadrili aj Pierre Reverdy (vyčítal prílišnú literárnosť) či François Mauriac. „Morand obviňuje Cocteaua, že sa chcel votrieť do viery ako surrealisti do sna.“⁵³

V konečnom dôsledku aj priateľstvo Cocteaua a Maritaina prešlo v priebehu niekoľkých rokov obdobím nepochopenia a nezhôd. Napriek tomu toto prekvapujúce svedectvo o stretnutí náboženstva a poézie nemožno v histórii francúzskej literatúry obísť. Priateľstvo prinieslo plody na oboch stranách – Maritain cez Cocteaua objavil svet poézie: „Maritain si uvedomuje, že je priamo v deji určujúcich momentov v histórii poézie...“⁵⁴ a Cocteau v zvlášť ťažkom životnom úseku vďaka Maritainovi ešte viac ponoril svojho ducha i poéziu do nebeských vôd. Maritain bol zrejme jedinou Cocteauovou „nebeskou rukavicou“, ktorú mu Boh v tomto svete ponechal.

LITERATÚRA

ARNAUD, Claude: *Jean Cocteau*. Paris: Éditions Gallimard (N.R.F. Biographies), 2003.

BARRÉ, Jean-Luc: *Jacques et Raïssa Maritain*. Paris: Perrin, collection tempus, 2009.

CHENAU, Philippe: *Entre Maurras et Maritain*. Paris: Cerf, 1999.

COCTEAU, Jean: *Démarche d'un poète: collection Bleue – inédit*. Paris: Edition Grasset, 2013.

COCTEAU, Jean: *D'un ordre considéré comme une anarchie*. Cocteauova prednáška na Collège de France, 3.mája 1923. Dostupné na: <http://cocteau.biu-montpellier.fr/index.php?id=59>

COCTEAU, Jean: *La Croisière aux émeraudes*. Paris: Edition Michel de Maule, 2013.

COCTEAU, Jean: *Le Passé défini. (Tome 8, 1962–1963): Journal*. Paris: Edition Gallimard, 2013.

COCTEAU, Jean: *Paris suivi de notes sur l'amour*. Paris: Edition Grasset et Fasquelle, 2013.

- COCTEAU, Jean: *Romans, poésies, oeuvres diverses*. Varese: La Pochothèque, 2003.
- COCTEAU, Jean – MARITAIN, Jacques: *Correspondance 1923–1963*. Paris: Editions Gallimards, 1993.
- GREEN, Julien: *Souvenirs de 1925, Oeuvres complètes, III*. Paris: La Pléiade, Gallimard, 1973.
- GULLENTOPS, D. – VAN SEVENAT, A.: *Les mondes de Cocteau, Poétique et Esthétique*. Paris: Non lieu, 2012.
- LÉVÊQUE, Jean-Jacques: Jean Desbordes, le Sang du poète. Dostupné na <http://soleildanslatete.centerblog.net/rub-cocteau-.html>
- MARITAIN, Raïssa: *Les grandes amitiés*. 3. vyd. Paris: Desclée de Brouwer, 1949.
- MESSAL, Stéphanie: *Je suis votre miroir*. Dostupné na <http://reflexivites.hypotheses.org/52>
- SCHMITT Christian: „Je décalque l’invisible“. *Les vitraux de Jean Cocteau. Eglise Saint-Maximin de Metz*. Metz: Editions des Paraïges, 2013.
- WYNS, Marielle: *Jean Cocteau, l’empreinte de l’ange*. Paris: Edition L’Harmattan, 2005.

POZNÁMKY

- ¹ Odkazujeme na Cocteauov román *Les enfants terribles*, 1929 (*Strašné deti*; prel. Marián Minárik. Bratislava: Kalligram, 2008).
- ² „comme l’étoile du berger, le signal de maintes vocations“, LÉVÊQUE, Jean-Jacques (2011): Jean Desbordes, le Sang du poète. Dostupné na: <http://soleildanslatete.centerblog.net/rub-cocteau-.html> [17. 11. 2011]. Ak nie je uvedené inak, všetky citáty voľne preložila autorka štúdie.
- ³ V roku 2013 vyšli napr. tieto diela: COCTEAU, Jean (2013): *Paris suivi de notes sur l’amour*. Paris: Edition Grasset et Fasquelle. (Paríž a poznámky o láske); COCTEAU, Jean (2013): *Démarche d’un poète: collection Bleue – inédit*. Paris: Edition Grasset. (Kroky básnika); COCTEAU, Jean (2013): *Le Passé défini (Tome 8, 1962–1963): Journal*. Paris: Edition Gallimard, posledný zväzok autorovho denníka (Presná minulosť, zväzok 8); COCTEAU, Jean (2013): *La Croisière aux émeraudes*. Paris: Edition Michel de Maule (rozprávka Hodvábna cesta).
- ⁴ „un état d’esprit simple et clair“, COCTEAU, Jean (1923). *D’un ordre considéré comme une anarchie*. Cocteauova prednáška na Collège de France, 3. mája 1923. Dostupné na: <http://cocteau.biu-montpellier.fr/index.php?id=59>
- ⁵ Por. ibidem, s. 515.
- ⁶ Por. ibidem, s. 511.
- ⁷ Por. ibidem, s. 424.
- ⁸ Por. ibidem, s. 522.
- ⁹ „Non seulement il inventa et nous enseigne cette attitude, d’une nouveauté étonnante, qui consistait à ne pas avoir l’air original (ce qu’il appelait porter un costume neuf); non seulement il nous conseilla d’écrire „comme tout le monde“ parce que c’est justement par où c’est impossible que s’exprime l’originalité, mais encore il nous donnait l’exemple du travail.“ COCTEAU, Jean. *De Raymond Radiguet*. La difficulté de l’être. Ibidem, s. 872.
- ¹⁰ „Bien qu’héritier d’une tradition millénaire, l’ange, chez Cocteau, cristallise les intuitions... il s’inscrit dans la représentation coctalienne de la création, où il occupe la fonction essentielle de catalyseur.“ WYNS, Marielle (2005). Ibidem. Dostupné na: <http://www.cultura.com/jean-cocteau-l-empreinte-de-l-ange-9782747580311.html>
- ¹¹ „C’est un jeune animal... qui passe du visible à l’invisible...“ COCTEAU, Jean (2003). *Romans, poésies, oeuvres diverses*. Varese: La Pochothèque, s. 499.
- ¹² „Un jour que j’allais voir Picasso, rue La Boétie, je crus, dans l’ascenseur, que je grandissais côte à côte avec je ne sais quoi de terrible et qui serait éternel. Une voix me cria: „Mon nom se trouve sur la plaque!“ Une secousse me réveilla et je lus sur la plaque de cuivre des manettes: ASCENSEUR HEURTEBISE. Je me rappelle que chez Picasso nous parlâmes de miracles; Picasso dit que tout était miracle et que c’était un miracle de ne pas fondre dans son bain comme un morceau de sucre. Peu après, l’ange Heurtebise me hanta et je commençai le poème. À ma prochaine visite, je regardai la plaque. Elle portait le nom OTIS-PIFRE; l’ascenseur avait changé de marque.“ Ibidem, s. 591.

- ¹³ „Heurtebise, ô mon cygne, ouvre / Ta cachette peu sûre.“ *L'ange Heurtebise. Opéra*. Ibidem, s. 335.
- ¹⁴ Por. GULLENTOPS D., VAN SEVENAT A. (2012): *Les mondes de Cocteau, Poétique et Esthétique*. Paris: Non lieu, s. 42.
- ¹⁵ „Dont le geste non effraye / Les cerises du cerisier céleste, / Sous le vantail de l'église / Habituee au geste oui.“ *L'ange Heurtebise. Opéra*. COCTEAU, Jean (2003): *Romans, poésies, oeuvres diverses*. Varese: La Pochothèque, s. 332.
- ¹⁶ Pre zaujímavosť doplním, že kostýmy na premiérové predstavenie hry Orfeus šila Gabrielle (Coco) Chanel. Premiéra sa hrala v divadle Théâtre des Arts v Paríži, 17. júna 1926.
- ¹⁷ Nie je to jediná kaplnka, ktorú Cocteau zdobil, do tejto série patria aj nástenné kresby v kaplnke svätého Petra vo Villefranche (1956) a kaplnka Notre-Dame v Londýne (1959) či vitráže a fresky z kaplnky kaplnky Saint-Blaise des Simples v Milly-la-Forêt, kde je pochovaný.
- ¹⁸ Je to zároveň titul publikácie o Cocteauových vitrážach: SCHMITT, Christian (2013): „Je décalque l'invisible“. *Les vitraux de Jean Cocteau. Eglise Saint-Maximin de Metz*. Metz: Editions des Paraiges.
- ¹⁹ Zb. *Opéra*. In: COCTEAU, Jean (2003): *Romans, poésies, oeuvres diverses*. Varese: La Pochothèque, s. 313.
- ²⁰ *Par lui-même*, ibidem, s. 313
- ²¹ „J'ai passé la cinquantaine. C'est dire que la mort ne doit pas avoir à faire bien longue route pour me rejoindre. La comédie est fort avancée. Il me reste peu de répliques.“ *La difficulté de l'être*. Ibidem, s. 861.
- ²² „Je les ai dessinés... Je les ai regardés de tout près pour en suivre les lignes. Je les touchais, je les admirais. Car la mort soigne ses statues. Elle les déride.“ Ibidem, s. 917
- ²³ „La Mort est une jeune femme très belle en robe de bal rose vif et en manteau de fourrure. Cheveux, robe, manteau, soulier, gestes, démarche à la dernière mode...“ *Orphée*. Ibidem, s. 1044
- ²⁴ „... il était question de découvrir des mondes imaginaires imaginés où l'illusion n'a de rivale que la poésie de l'espace réflexif devenu espace "expérimentatif". MESSAL, Stéphanie (2012): *Je suis votre miroir*. Dostupné na: <http://reflexivites.hypotheses.org/52> [4. 1. 2012].
- ²⁵ „J'ai écrit ce poème comme les mouches qui se promènent au plafond.“ COCTEAU, Jean: *Requiem*. Archív RTS, prepis videonahrávky z 25. 10. 1962. Dostupné na: <http://www.rts.ch/archives/tv/culture/preface/5262513-requiem.html>
- ²⁶ „... Un poète a toujours trop de contrôles. Et on n'est vraiment original, on est neuf et curieux que par ses fautes... par les fautes qui nous lavent qui nous débarassent de nos habitudes.“ Ibidem.
- ²⁷ „Est-ce que vous avez ces dernières années fait une conversion religieuse? – Non, l'art est religieux. Je suis un très mauvais catholique et un très bon chrétien. Et l'art est religieux. Il est impossible qu'un poète ne soit pas religieux... et je me suis rendu compte au contact de certains individus... que l'art est religieux.“ Ibidem (z prepisu videonahrávky pre RTS).
- ²⁸ „L'hostie doit être prise comme un cachet d'aspirine.“ COCTEAU, Jean – MARITAIN, Jacques (1993): *Correspondance 1923–1963*. Paris: Editions Gallimards, s. 271.
- ²⁹ „Un coeur entra; un coeur rouge surmonté d'une croix rouge au milieu d'une forme blanche qui glissait, se penchait, parlait, serrait des mains. Ce coeur m'hypnotisait.“ *Lettre à Jacques Maritain*, ibidem, s. 278.
- ³⁰ CHENEAU, Philippe (1999): *Entre Maurras et Maritain*. Paris: Cerf, s. 9.
- ³¹ „On était là comme au fond de la province, dans une tranquillité si profonde...“ GREEN, Julien (1973): *Souvenirs de 1925, Oeuvres complètes, III*. Paris: La Pléiade, Gallimard.
- ³² „Nous décidâmes donc de faire pendant quelque temps encore faire confiance à l'inconnu... si cette situation n'aboutissait pas, la solution serait le suicide...“ MARITAIN, Raïssa (1949): *Les grandes amitiés*. Paris: Desclée de Brouwer. 3. vyd. s. 90–91.
- ³³ „Que suis-je? Un converti. Un homme que Dieu a retourné comme un gant... pour vous le cas n'ait pas été de quitter l'hérésie pour la foi, mais seulement de reprendre votre banc à l'église...“ COCTEAU, Jean – MARITAIN, Jacques (1993): *Correspondance 1923–1963*. Paris: Editions Gallimards, s. 305.
- ³⁴ „C'était la chaleur de l'isba et du samovar, après une longue marche solitaire dans la neige, le joie de se trouver en famille, au retour d'un interminable exil dans le froid... Déjà l'âme encrasée de Cocteau recommençait à respirer: bien mieux que les Thermes urbains, Meudon était la clinique apte à le purifier.“ ARNAUD, Claude (2003): *Jean Cocteau*. Paris: Éditions Gallimard (N.R.F. Biographies), s. 345.
- ³⁵ „Moi, je suis un mauvais élève... Vous, vous êtes un philosophe... Mais nous sommes pays. Ibidem, s. 261.
- ³⁶ „Rien ne se place entre l'oeil et ce qu'il regarde.“ Ibidem, s. 262.
- ³⁷ „J'affirme que c'est l'enfant qui m'a vu en vous... C'est sous le signe de l'enfance que nous nous som-

mes connus.“ Ibidem, s. 264.

³⁸ „On se demande si votre corps n'est pas une formule de politesse, un vêtement jeté vite sur l'âme...“ Ibidem, s. 264.

³⁹ „Vous êtes un poisson des grandes profondeurs. Lumineux et aveugle. Votre élément est la prière.“ Ibidem, s. 261.

⁴⁰ „Vous m'avez poussé; poussé comme un homme qui tue. Vous saviez que je ne nageais pas, mais vous connaissiez ce que peut l'instinct de conservation.“ Ibidem, s. 266–267.

⁴¹ „Autant dire que Dieu, sept fois, m'a fait des grâces sans que j'y prisse garde. Il m'envoyait une amitié, me l'ôtait, m'en envoyait une autre et ainsi de suite... N'allez pas croire qu'il tuait de la jeunesse; il costumait des anges.“ Ibidem s. 267.

⁴² „Mais je voulais faire la bête, coûte que coûte le détourner de sa vocation de mort.“ COCTEAU, Jean, MARTAIN, Jacques (1999): *Correspondance 1923–1963*. Paris: Gallimard. s. 267.

⁴³ „La mort de Radiguet m'avait opéré sans chloroforme.“ Ibidem, s. 270.

⁴⁴ „Je n'ai jamais joué la scène du duel sans espérer que ma pantomime tromperait la mort, la déciderait à me prendre.“ Ibidem, s. 270.

⁴⁵ „On m'aurait coupé en deux comme une guêpe, j'eusse continué de vivre, d'agiter ma collerette peinte et mes jambes. Car j'ai la vie dure.“ Ibidem, s. 271.

⁴⁶ „Dieu se charge de tout et c'est là ce qui déränge notre orgueil.“ Ibidem, s. 281.

⁴⁷ „Dieu ne supporte aucune tiédeur.“ Ibidem, s.283

⁴⁸ „Tout est à lui, tout est de lui... Il ne demande pas d'art religieux ni d'art catholique. Nous sommes ses poètes, ses peintres, ses photographes, ses musiciens.“ Ibidem, s. 286.

⁴⁹ „Un poète marche les pieds au ciel.“ Ibidem, s. 291.

⁵⁰ „Je propose l'art pour Dieu.“ Ibidem, s. 290.

⁵¹ Por. list J. Maritainovi z 23. marca 1926, COCTEAU, Jean – MARTAIN, Jacques (1999): *Correspondance 1923–1963*. Paris: Gallimard, s. 111.

⁵² „Je n'avais qu'une méthode à prendre, je l'ai prise: la sincérité.“ COCTEAU, Jean – MARTAIN, Jacques (1999): *Correspondance 1923–1963*. Paris: Gallimard. s. 263.

⁵³ „Morand accuse Cocteau de vouloir pénétrer par effraction dans la foi comme les surréalistes dans le rêve.“ ARNAUD, Claude (2003): *Jean Cocteau*. Paris: Éditions Gallimard (N.R.F. Biographies), s. 359.

⁵⁴ „Maritain a conscience d'être placé à un moment déterminant de l'histoire de la poésie...“ BARRÉ, Jean-Luc (2009): *Jacques et Raïssa Maritain*. Paris: Perrin, collection tempus, s. 291.

CELESTIAL GLOVES FOR JEAN COCTEAU

Poetry New order. Religious Conversion. Art for God.

Jean Cocteau is one of the most complex and talented French authors of the 20th century. To follow the literary clues of Cocteau's spiritual experience means to perceive a constant movement: first, we can observe a change in his poetics, and then repeating motifs and symbols suggestive of the supernatural (angels, images of flying, motifs of death, passing through the mirror). On the other hand, it also means to consider his fight with opium, his effort to escape it, as well as his relapse periods. One also cannot neglect the circumstances surrounding his detoxification therapy, and least but not last important meetings that directly encouraged Cocteau's religious conversion, although only a temporary one. The paper is an analysis of Cocteau's Letter to Jacques Maritain, a French catholic philosopher, in which Cocteau's conversion is expressed in a literary, poetic form.

Mgr. Tatiana Paholíkova
 Filozofická fakulta Univerzity Komenského
 Gondova 2
 814 99 Bratislava
 tatiana.paholikova@gmail.com